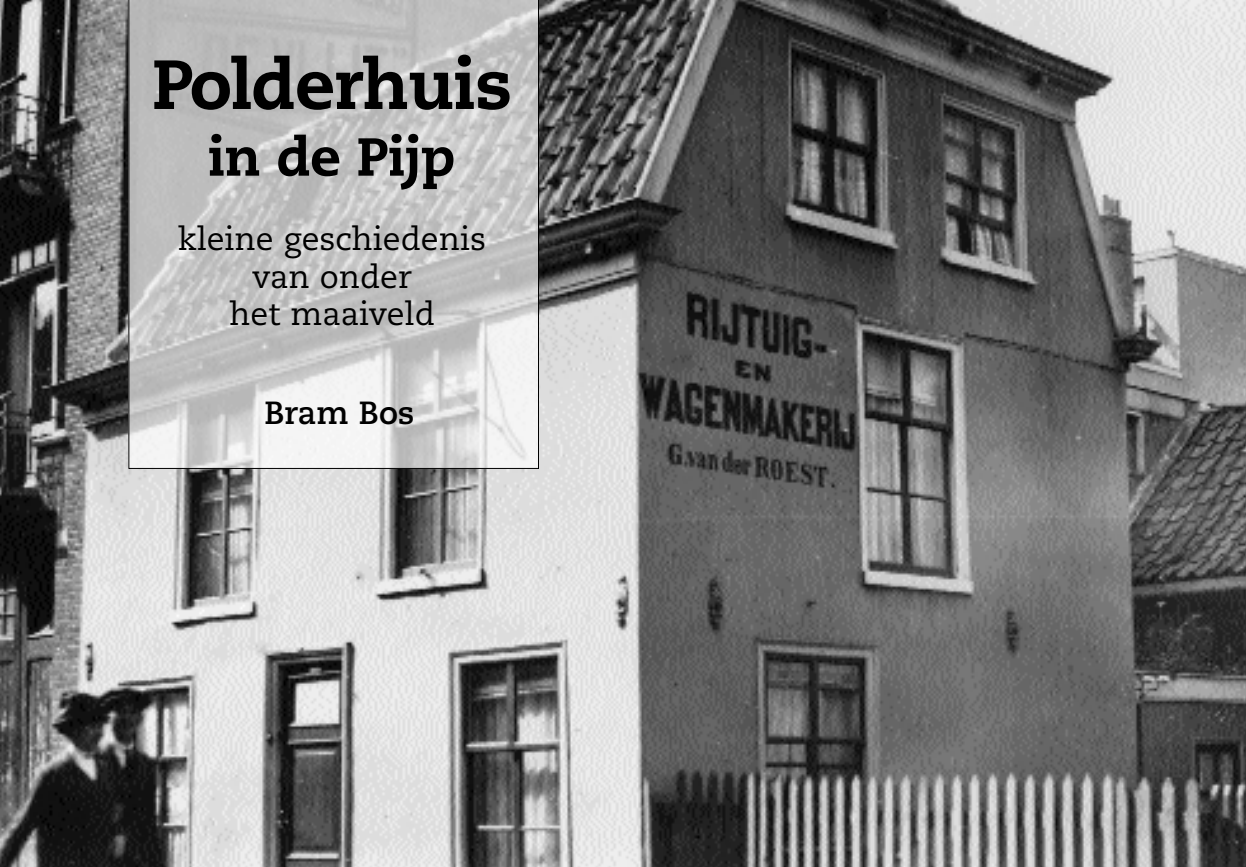


Polderhuis in de Pijp

kleine geschiedenis
van onder
het maaiveld

Bram Bos



Bij de tweede druk

In 1998 dook ik de archieven in, en schreef vervolgens dit boekje. Uit interesse, maar zeker ook als middel om de impasse te doorbreken, waar het huis toen aan onderdoor dreigde te gaan. Dat effect heeft de eerste druk, die in 1998 verscheen zeker gehad. Met als onverwacht bijeffect dat een onooglijk arbeidershuis, zonder een bewogen geschiedenis of beroemde bewoners toch heel bekend werd in de stad. Zo bekend, dat sommigen het abusievelijk houden voor het oudste huis van Amsterdam. Lange tijd was de toekomst van het polderhuis onzeker. Pas nadat het hele terrein waarop het polderhuis staat begin 2001 verkocht werd, kwam er schot in de zaak. Eind 2001 kocht ik zelf het polderhuis. De renovatie van het dak in november 2002 was een goede gelegenheid om een tweede druk van dit boekje te laten verschijnen.

Ik draag deze druk graag op aan al die mensen –van burens en ambtenaren tot architecten en projectontwikkelaars– die met hun zorg, toewijding en betrokkenheid de positieve draai aan deze *petite histoire* mogelijk maakten.

Bram Bos

Polderhuis in de Pijp – kleine geschiedenis van onder het maaiveld

Bram Bos

ISBN 90-804266-2-8 – NUGI 641

1e druk 1998

2e herziene druk 2002

Uitgeverij *de vliegende beer*, Amsterdam

devliegendebeer@xs4all.nl

Omslagfoto: Rustenburgerstraat 8 in 1917.

[foto Gemeentearchief Amsterdam]

Vormgeving: *het vliegende zwijn*, Amsterdam

Meer informatie, ook over actuele ontwikkelingen rond het polderhuis is te vinden op internet: www.polderhuis.org

VOORWOORD

De Amsterdamse Pijp is in het hele land bekend door haar lange en smalle straten, met dicht opeengepakte huizen. Vaak wordt de buurt als voorbeeld gesteld van een typisch negentiende eeuwse wijk. Weinigen weten echter dat de geschiedenis van deze wijk veel verder teruggaat. De structuur van de huidige Pijp is ontstaan in de tijd dat het gebied nog een landelijke polder was en bekend stond als de Binnendijksche Buitenveldertse polder. Toen zijn namelijk de voorgangers van de huidige straten aangelegd, de sloten en paden. Het land was in gebruik bij boeren en tuinders en slechts hier en daar was wat bedrijvigheid. De rust van die tijd is nu niet meer voor te stellen. Het oude landelijke polderlandschap is al lang omgetoverd in één van de drukst bevolkte wijken van Nederland. De molens, de herbergen en de polderhuisjes zijn allen afgebroken en hebben plaats moeten maken voor huizen met drie of vier verdiepingen.

Eén van de weinige restanten uit deze vergane periode is het polderhuisje op Rustenburgerstraat nummer 8. Dit huisje is nog één van de laatste herinneringen aan de voorstedelijke tijd van de Pijp. Daarom moeten we dit huisje ook koesteren. Het huisje zorgt er namelijk voor dat een belangrijk stuk geschiedenis van de Pijp blijft voortleven. Niet alleen voor ons, maar ook voor ons nageslacht is dit van groot belang.

Ton Heijdra



Het polderhuisje in 1981

Foto Gemeentearchief Amsterdam

Ton Heijdra is auteur van een reeks boeken over de geschiedenis van de Pijp.

Van zijn hand verscheen onder meer het boek *De Pijp – Monument van een Wijk*, Alkmaar, René de Milliano (1997)



INTRODUCTIE

Aan het begin van de Rustenburgerstraat –sommigen zullen het juist het einde noemen– staat één van de oudste huisjes van de Amsterdamse Pijp. Op nummer 8. Het staat bekend als het ‘polderhuisje’, omdat het de typische bouwstijl heeft van het landelijke gebied dat de Pijp was vóór de annexatie door Amsterdam in 1896. Niet de typerende panden van driehoog, waarmee de Pijp ná de annexatie is volgebouwd, maar een aan drie kanten vrijstaand huis met twee verdiepingen en een zolder. Het is gebouwd op het oude peil van de Binnendijkse Buitenveldertse polder, waardoor het nu zo’n 60 centimeter onder straatniveau staat.

Het huis is een anachronisme: vrijwel niemand kan er voorbij fietsen zonder even om te kijken en zich af te vragen wat zo’n huis hier doet; waarom het er nog staat. Tussen 1950 en 1990 vielen in de Pijp allerlei historische panden ten prooi aan de slopershamer, om plaats te maken voor stadsvernieuwing. Dit huis heeft die periode overleefd –een oude dame is het geworden. En net als alle oude mensen heeft ze een verhaal. Over de steeds veranderende omgeving, over de mensen die hier hebben geleefd, de kinderen die hier geboren zijn –en weer gestorven–, de armoede en de welvaart. Op kleine schaal, van onder het maaiveld, vertelt het huis de geschiedenis van de Pijp en zijn bewoners.

In dit boekje geef ik –één van die bewoners– iets van die geschiedenis weer. Dat doe ik noodgedwongen op basis van een beperkt aantal bronnen, zoals het bevolkingsregister en het kadaster. Verder is er niet zoveel over dit pand te vinden. Geen bouwtekeningen, geen beroemde bewoners. Het huis vormde in de 19e eeuw het decor voor een steeds wisselend gezelschap van mensen uit de arbeidersklasse: werkmannen, een vuilnisophaler, timmerlieden en schilders, weduwen en oude echtparen met een minimaal inkomen. Meestal vinden we van hen maar weinig sporen terug.

De foto op de linker pagina is genomen in

1917. Gerrit van der Roest heeft er zijn huis en werk. Het typische ‘paadje naar achteren’ bestaat op dat moment nog steeds.

Wonen en werken gingen lange tijd samen rondom nummer acht. Het huis is in de periode na 1900 onverbrekkelijk verbonden geweest met de bedrijfsactiviteit die er een eeuw lang heeft plaatsgevonden. Sinds het einde van de 19e eeuw woonden er wagenmakers, rijtuigmakers, carrossiers en autoplaatwerkers. Tot het einde van 2000 werden achter het pand auto's uitgedeukt, gemoffeld en gespoten. Een bedrijfstak die door allerlei economische ontwikkelingen en moderne milieu-eisen echter niet meer op het kleinschalige niveau van weleer kon worden gehandhaafd.

Deze micro-historie gaat over het polderhuis en zijn omgeving. Daarmee vertel ik echter ook iets over de Pijp als geheel, want wat hier is gebeurd vond elders in de wijk net zo goed plaats. De autoplaatwerkers Overweg verdwenen, en daarmee ook een stuk onvervalste Amsterdamse *couleur locale*. De yup met een onduidelijke, maar goedverdienende professie die ik toch wel een beetje ben geworden bleef, en kocht het huis. En ook dat is typerend voor de ontwikkeling van de Pijp als geheel. Zo weerspiegelt zich de ontwikkeling van een wijk in de geschiedenis van een huis tot nu toe. En daarvoor begin ik tweehonderd jaar terug.

DE BINNENDIJKSE BUITENVELDERTSE POLDER

Rond 1800 was dit gebied een uitgestrekte polder, met akkerbouw en veeteelt. Op regelmatige afstanden waren sloten gegraven die voor de afwatering dienden. Deze *Binnendijksche Buitenveldertsche polder* werd begrensd door de Boerenwetering¹ in het Westen en de Amstel in het oosten. Sinds enige eeuwen werd de polder drooggehouden onder de verantwoordelijkheid van het Polderbestuur. In de polder lag de gemeente Nieuwer Amstel, waarvan het zuidelijke gedeelte de huidige gemeente Amstelveen is, en het noordelijke gedeelte de huidige stadsdelen Amsterdam Oud Zuid en ZuiderAmstel. Langs de Boerenwetering en de Amstel zijn al vroeg andere activitei-

ten te vinden dan landbouw, zoals scheepswerven, katoenindustrie en houtzaagmolens².

Aan de Amstelzijde bevindt zich al vanaf de 16e eeuw een uitgestrekt buiten, met de naam *Rust & Werk*. De gronden van dit buiten lopen door tot aan de Boerenwetering. Vanaf de Amstel loopt er een pad langs, dat *Rust & Werkpad* wordt genoemd. In 1675 wordt op dit pad nog een juridisch geschil tussen Amsterdam en Nieuwer Amstel beslist door de plaatsing van een rooipaal, die de grens van beider jurisdictie moet aangeven. Rond 1800 legt eigenaar mr. Elbert Spiegel op dit pad het Rustenburgerpad aan, een lang zandpad dat hij omzoomt met iepen.³ Deze Spiegel doet nog wat anders dat voor het vervolg van dit verhaal van belang is. Hij verkavelt zijn landerijen in meer dan vijftig kleine lapjes grond, waar zich bedrijfsjes en tuinderijen vestigen. Dit is de aanzet voor de verdere versplintering van dit gebied. Op een kadastrale kaart uit 1830 valt te zien dat met name rond de sloten en vaarten allerlei kleine perceeltjes zijn te vinden, van verschillende eigenaren. Dat is zeker zo op het stuk aan de Amstel, tussen Rustenburgerpad en het Kuiperspad (zie kaartje).

We zien een vrij grote lap grond (perceelnr. 226) aan de Rustenburgersloot, van de hoek van de Amstel af, met aan het begin en eind bebouwing. Het tussengelegen stuk grond werd mogelijk als moestuin (*warmoesierstuin*) gebruikt. Opvallend zijn de kleine huisjes aan het Kuiperspad (212-215 en 218-221), die niet veel groter dan 15 m² waren.



Reconstructie van een deel van een kadastrale kaart die rond 1830 is getekend.

Grijze gedeelten betreffen bebouwing. De plaats van de huidige Rustenburgerstraat 8 is met grijze stippellijnen aangegeven. Deze zou dus met de voorkant pal aan de sloot hebben gelegen, ware die niet al gedempt (zie ook de kaarten uit 1882 en 1986 op p14 en p21).

EEN 19E EEUWSE INSPRAAKMIDDAG

In november 1859 roept het Polderbestuur de eigenaren rond de Rustenburger sloot op om met hen te overleggen over de situatie:

“Op het bepaalde uur zijn tegenwoordig bevonden de Heeren van den Bergh/ voor de Hollandsche Stearine Fabriek/ J. en E. Schoonenberg, de Heer Pastoor Wubbel/ voor de R.C. Gemeentel/ de Kruijff. (...)

Bij monde van den voorzitter de Heer Sroeve is hun te kennen gegeven, dat de staat van zaken aan het Rustenburgerpad, dus, niet langer kan blijven bestaan dat het pad regt door tot Opdam toe, geheel niet de hoogte heeft volgens de keur en dat het Bestuur zijns ondanks, bij blijvende Nalatigheid der Eigenaren in de opvoering en vermits de vroeger bestaan hebbende schuif ook is verdwenen in de onaangename verpligting zullen komen, daar-

DE POLDER EN DE POLDERMEESTEREN

De huidige Pijp is van oorsprong een polder. Zoals overal in Nederland werd die polder bestuurd door een apart bestuurslichaam, het Polderbestuur. Dergelijke besturen waren de voorlopers van de huidige Waterschappen. Het Polderbestuur was verantwoordelijk voor de droge voeten van de Ingelanden. Het bestuur (ook wel de *Poldermeesteren* genoemd) hief het zogenaamde poldergeld van alle grondbezitters in de polder. Daarmee konden ze de vele molens laten draaien, en de vaarwegen, sloten, dijken en sluizen onderhouden. De waterschappen zijn de oudste min of meer democratische organen in Nederland. De grondeigenaren waren stemgerechtigd –hoe meer grond, hoe meer stem je had. Dit is overigens nog steeds zo⁴. De eigenaren moesten hun deel van de polder onderhouden. Die verantwoordelijkheid werd echter niet altijd even serieus genomen. En net als de zwakste schakel de sterkte van een ketting bepaalt, zo kon nalatigheid van één eigenaar een bedreiging voor de hele polder vormen. De poldermeesteren konden in het uiterste geval onderhoudswerkzaamheden wel op kosten van de eigenaar laten uitvoeren, maar dat deden ze pas als het echt uit de hand liep.

Uit de notulen van de poldermeesteren tussen 1827 en 1860 blijkt dat de poldermeesteren het regelmatig aan de stok hadden met de eigenaren van de percelen op het stuk grond, tussen Rustenburger- en Kuiperspad en Amsteldijk. Dit was vooral jarenlang het geval met de zogenaamde ‘Commissarissen van de Rustenburger en Kuipersloot’, een mogelijk zelfbenoemd clubje eigenaren, dat de verantwoordelijkheid had voor het onderhoud van de sloten, en de *Schuif* onder de Rustenburgerbrug. Deze schuif moest voorkomen dat bij hoog water in de Amstel de polder zou onderlopen via de Rustenburger- en Kuipersloten. De oorsprong van dit clubje is zelfs het Polderbestuur duister.⁵

Vanaf 1833 hebben de poldermeesteren het aan de stok met deze Commissarissen. De eigenaren klagen in dat jaar, dat door de onbeteugelde ijver van de Commissarissen om de Rustenburgersloot uit te diepen, gevaar bestaat voor de belendende percelen. In 1834 stuurt een grote groep eigenaren zelfs het verzoek die hele sloot maar te dempen, omdat door de ‘veranderde tijdsomstandigheden’ die sloot toch niet meer van belang is.

Van demping kan geen sprake zijn, vindt het Polderbestuur lange tijd. De functie van de sloot voor de afwatering vinden ze kennelijk nog té belangrijk. De oplossing wordt gezocht in de techniek: de schuif, die bij hoog water de Rustenburgersloot van de Amstel af kan scheiden, verkeert regelmatig in belabberde staat. Die schuif is de verantwoordelijkheid van de Commissarissen, die ondergeschikt zijn aan het Polderbestuur. Maar blijkens de notulen van het Polderbestuur laat dit ‘personeel’ het schromelijk afweten. Steeds moet het Polderbestuur met dreigementen en ultimata komen. Het Polderbestuur sluit in 1843 zelfs een contract af met de Commissarissen, waarin de laatsten plechtig beloven de schuif in een goede staat te houden.

Als in de lente van 1851 de ‘*schuifinrichting*’ weer defect blijkt te zijn stuurt het Polderbestuur een brief aan de Commissarissen om ze aan dat contract te herinneren. Het helpt niet. In september wordt een ultimatum gesteld van veertien dagen, gevolgd door een tweede ultimatum van veertien dagen eind oktober 1851. Ook dit leidt niet tot reparatie van de schuif, waarop het Polderbestuur begin november dreigt in het belang van de polder ‘*een generale ophooging van de Rustenburger en Kuiperpaden te ordonneren*’. Dat kan alleen voorkomen worden als de schuif en aanhorigheden in voldoende staat worden gehouden. Een laatste uitstel volgt, tot 20 november 1851, maar ook dan geen bericht van de Commissarissen.

over eene buitengewone Schouw te drijven en de nalatig bevonden wordende in het openbaar ter herstelling te moeten aanbevelen (...) terwijl alsdan alleen de ophooging zal worden gevorderd en niet de bestrating van het pad volgens Art 16 der Keure, aangezien ten gevolge der willekeurige verplaatsing van de slagboom, vroeger vooraan op het pad en nu voorbij Opdam/ het nuttige en noodige der bestrating geheel is komen te vervallen en de Polder bij de bestrating nu geen belang heeft, terwijl Poldermeesteren de Inge landen niet meer dan noodig willen bezwaren, daar sintels goed aangestampt voor ons doel evenzo voldoende zijn.

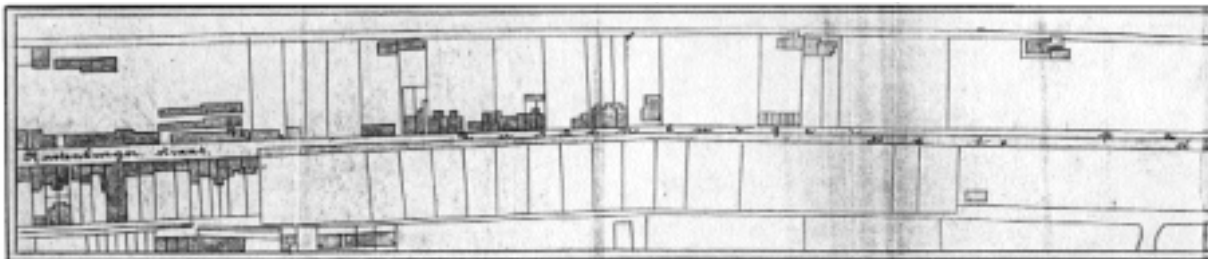
Na over en weder gevoerde gesprekken, waaruit ten slotte bleek, dat bijna al de tegenwoordig zijnde Eigenaren niet onwillig zouden zijn, om het pad op de hoogte volgens de Keure te brengen (...) mits zij ook de verzekering hadden, dat

het Bestuur de nalatigen zou constringeren en des noods de gebrekkig blijvende voor rekening des Polders aanbesteden, wordt geresolveerd; aangezien die werkzaamheden weinig zouden kunnen baten in dit seizoen, maar met het oog op den gewenschten uitslag, het best kunnen worden gedaan in de Maand Mei of zelfs later, om tot zoolang die verpligte ophooging uit te stellen, doch die alsdan stellig te doen effectueren, aangezien het Bestuur onveranderlijk besloten heeft, alsdan de Schouw te drijven en ingevolge boven aangehaalden Wet te handelen."

Een jaar later gaat het Polderbestuur er werk van maken. De molenmaker Oudenes wordt opgedragen om de hoogten van de kaden aan de twee sloten op te meten. In februari van het jaar daarop komt Oudenes met zijn rapport: vrijwel alle percelen liggen te laag, velen vier of meer duim (zo'n 8 cm). Oudenes advies is kort en bondig: *"Bovenstaande kaden achter het Kuiperspad op 2 el 2 palm breedte brengen en de dijkglooyingen herstellen!"*

De Commissarissen worden nu toch wat angstig en sturen voor het eerst een brief aan het Polderbestuur, waarin ze aangeven dat ze *"besloten hebben de Keering Schuif aan de Rustenburgerbrug in eene volmaakt smeerbare toestand te herstellen en te beantwoorden aan de door gezamenlijke Eigenaren gehoudene vergaring op den 13den October 1800 drie en veertig getekende overeenkomst."*

De ophoging is hierdoor een paar jaar van de baan. Drie jaar later (1853) echter heeft de voorzitter van het Polderbestuur een 'besogne' met de burgemeester van Nieuwer Amstel, die van zins is de Rustenburgersloot te gaan dempen. De voorzitter overtuigt hem er van dat hij met de belanghebbenden moet gaan praten, en dat dan ook het alternatief –versterking of vernieuwing van de brug over de Rustenburgersloot– aan de orde kan komen.



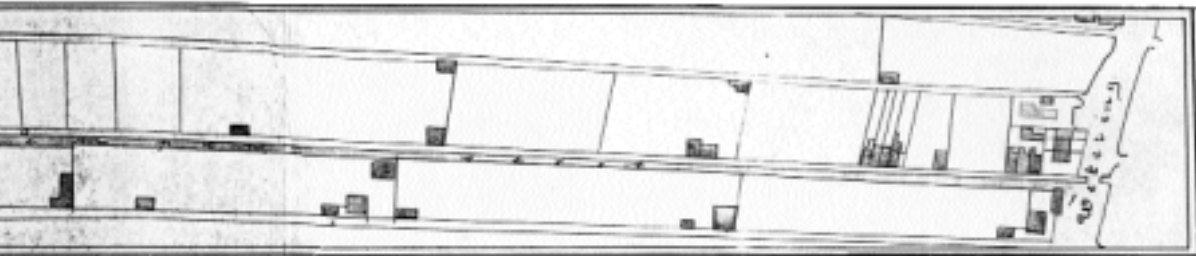
Twee maanden later wordt besloten *“de kade aan beide zijden der Rustenburger- en Kuiper slooten door den Opzigter te doen opnemen en waterpassen en van hem een schriftelijk rapport dienaangaand te verzoeken en te leveren.”* Binnen twee weken komt de Opzigter met een rapport: er is niets ernstigs aan de hand. In 1858 wachten de poldermeesteren met maatregelen te nemen tot *“de uitslag der maatregel die den Heer Burgemeester van Nieuwer-Amstel zonder eenige kennisgeving aan dit College ten aanzien der aldaar gelegen brug voornemens schijnt uit te voeren.”* Die maatregel komt neer op het afsluiten van de Rustenburgersloot door de brug te vervangen door een dam.

Weer een jaar later, in 1859 vinden de poldermeesteren dat ophoging nu toch echt moet plaatsvinden, maar het bestuur wil zich daarbij beperken tot het Rustenburgerpad, omdat het Kuiperpad van minder belang is. De voorzitter heeft een gesprek met de burgemeester, en beiden zien *‘geen beter middel om de zaak te beëindigen dan om Ingelanden op te roepen, en met hun gezamenlijk in hun belang te spreken.’*

Normaal gesproken houdt het Polderbestuur twee keer per jaar een inspectieronde langs de slooten, keringen en sluizen. In het voorjaar de Voorschouw, in het najaar de Naschouw. De *proces-*

Kaart bij het voorstel tot demping van de gehele Rustenburgersloot in 1887.

Links is de Amstelzijde. Te zien is dat de eerste 120 meter vanaf de Amstel op dat moment al geen sloot meer is (zie ook p12 en 13).



sen-verbaal van deze schouwen sommen alle eigenaren van grond op die nalatig zijn geweest in het onderhoud van de sloot. De Rustenburgersloot is meestal wel 2 palm of meer (dat is zo'n 2 decimeter) te ondiep. Eigenaren laten bovendien na de sloot van *Ruigten* te zuiveren, en verder ontbreken de naambordjes op de percelen. Eén van die zondaars is steeds weer Jan van Bommel, die we verderop zullen tegenkomen. Bij herhaalde nalatigheid van een eigenaar kan het Polderbestuur besluiten het werk aan te besteden, op kosten van die eigenaar.

Waterverontreiniging

“Poldermeesteren (...) brengen aan de Ingelanden des Polders in herinnering de bepaling van Artikel 10 der keur, gearresteerd den 11den Februarij 1822 en gepubliceerd den 30sten Maart 1822, luidende:

“Niemand zal in de Weteringen of Slooten mogen werpen eenige groenten, asch, modder, krullen, gebroken Pannen en Potten, Ruigten en vuiligheid, noch eindelijk eenige krenge, op verbeurte van Drie gulden.”

(Notulen 10 oktober 1863)

In november 1859 vindt een *Comparitie met Eigenaren van gronden op het Rustenburgerpad* plaats –in hedendaagse begrippen zou het een ‘inspraakavond’ zijn. Het bestuur laat op die middag weten dat ze een ‘buitengewone Schouw’ willen houden. Het bestuur dreigt dat als op deze buitengewone schouw nog steeds de hoogten van de kaden niet in orde zijn, het zal overgaan tot aanbesteding. Een deel van de notulen van deze uitzonderlijke ‘inspraakmiddag’ is in de kantlijn van pagina 8 t/m 10 afgedrukt. Er komen maar weinig eigenaren opdagen, maar zij die er wel zijn, geven het bestuur gelijk dat er iets moet gebeuren. Ze pleiten wel voor uitstel van de schouw tot het voorjaar, en een herhaalde waarschuwing aan alle eigenaren.

Uiteindelijk vindt die gevreesde ‘buitengewone Schouw’ plaats op 2 juni 1860. Naar aanleiding daarvan wordt een aantal werken aanbesteed die een paar weken later volgens de Opzigter *‘voldoende zijn opgeleverd, hozeer de ophoogingen niet geheel en letterlijk volgens het bestek zijn gemaakt...’* De deurwaarder Bonnerman heeft nog wel problemen om drie eigenaren te laten betalen, maar dat is dan wel de laatste woeling over de hoogte van de kaden. Kort daarna vervangt de gemeente Nieuwer Amstel de Rustenburgerbrug door een dam, waarmee de ophoging alsnog zijn zin verliest. Pas bij de stadsuitbreiding na 1897 wordt de polder in zijn geheel opgehoogd.

Het grootste gedeelte van de sloot, die tot aan de Boerenwetering liep, wordt pas in 1888 gedempt. Op een kaart uit 1887 (afgedrukt op pagina 10 en 11) blijkt echter dat het eerste gedeelte van de Rustenburgersloot –van de Amstel af zo'n 120 meter– dan al gedempt is. Dit moet gebeurd zijn tussen 1861 tot 1887, maar in het polderarchief ben ik hierover geen aanwijzingen tegengekomen. Het huis aan de Rustenburgerstraat is in dezelfde periode gesticht en heeft dus in het begin pal op de sloot gestaan (zie de kaart uit 1830 op p7).

WIJK F, N^o 216

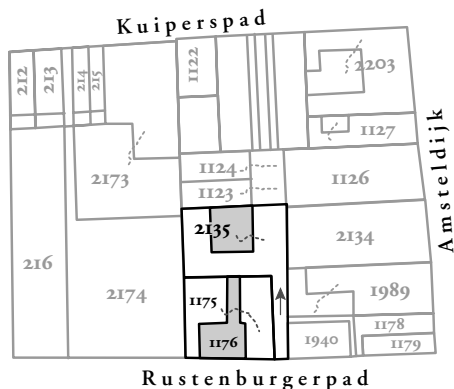
Het polderhuis is rond 1865 gebouwd door Jan van Bommel, een timmerman, die tot de rijkere bovenlaag van Nieuwer Amstel behoorde⁶. Hij bezat een hele reeks percelen aan de Rustenburgersloot. In 1865 richt Van Bommel een verzoek aan de poldermeesteren om *“een Huis van steen, met pannen gedekt”* te mogen bouwen over een gedeelte (anderhalf el, dat is 1,5m) van de Waterkeering aan de sloot. Het polderbestuur stemt ermee in dat Van Bommel *“in gemelde Waterkeering grave en bouwe, mits die voldoende ter hoogte gebragt, en gehouden worde van 3 palm boven Amsterdamsch peil en al het ontgravene weder vast aangevuld en aangestampt”* wordt. De merkwaardig uitspringende positie van het huis ten opzichte van de rooilijn van de rest van de Rustenburgerstraat vindt dus hier zijn oorsprong. Op de kaart op p14 heeft het huis kadastraal nummer 1176. Er achter staat een schuur op nummer 1175.

Toen bij een pre-renovatie in 1997 een tiental verflagen van de muur van het huis werden verwijderd, kwam het huisnummer “F216” tevoorschijn (zie foto). De F verwijst naar de wijkaan-



F216. Het nummer waarmee de gemeente Nieuwer Amstel het pand tussen 1850 en 1880 aanduidde, en dat op de kale muur werd teruggevonden.

1882



Reconstructie van een deel van een kadastrale kaart uit 1882.

Hier staat het huis op nr. 8 op perceel nr. 1176. Achter dat huis staat een ander pand (perceel 2135), een werkplaats met een bovenwoning en erf. Op dit adres (nr. 6) woont de wagenmaker Arie van Heijningen, die via het gangetje toegang had tot zijn erf. (zie ook p7 en p21)

voorbeeld van de ontwikkeling naar marktgericht bouwen, die in belangrijke mate het aanzien van de Pijp heeft bepaald.

Het is niet precies bekend waar Van Bommel in 1865 zelf woonde. Zijn weduwe Antje Cozijn-son woont in 1879 in ieder geval elders, aan de Rustenburgerstraat 138. Het bevolkingsregister van Nieuwer Amstel schept over de bewoners van nr. 8 pas duidelijkheid vanaf 1873, en vanaf dan is er tot 1894 sprake van intensieve verhuur van het pand, terwijl de achtereenvolgende eigenaren er zelf niet wonen. Van Bommel bezit overigens ook het perceel achter het huis, dat nu het achterste deel van de werkplaats op nr. 6 vormt (nummer 2135 op de kaart hiernaast).

duiding die de gemeente Nieuwer Amstel tussen 1850 en 1880 hanteerde, het cijfer 216 was het huisnummer in die wijk⁷. Het nummer moet er opgeschilderd zijn vlak nadat het huis werd opgeleverd.

Het is onwaarschijnlijk dat Van Bommel dit huis ooit voor zichzelf bedoeld heeft. Hij bouwde wel meer huizen op andere percelen. De historici Rietmeijer en Heijdra (1980) zien in de tweede helft van de 19e eeuw de opkomst van de zogenaamde 'eigen-bouwer': een grondeigenaar die voor eigen rekening huizen voor de markt –en dus niet voor privé-gebruik– bouwt. Van Bommel kan als zo'n eigen-bouwer worden opgevat: een tussenvariant tussen de bouwer-voor-eigen-gebruik en de projectontwikkelaar. Tussen 1860 en 1880 is Van Bommel zeer actief in het aankopen, splitsen en verenigen van percelen, en het bouwen van huizen (zie o.a. bijlage 1). Het polderhuis op nummer 8 is daarmee een vroeg

HUISJESMELKERS

Van Bommel verkoopt het huis in 1872 voor 2460 gulden aan een tapper & aanspreker, Hendrik Antonius Kamp uit Amsterdam. Een half jaar later koopt Kamp ook het stuk erachter (1175), voor 600 gulden. Kamp verhuurt het huis. Zeven jaar later gaat het voor 3375 gulden over op Jan van Vliet, een timmerman uit Nieuwer Amstel. Van Vliet voegt in 1891 beide percelen samen tot één kadastraal geheel.⁸

Ook Jan van Vliet woont hier niet, maar het is goed mogelijk dat hij de schuur wel in eigen gebruik had. In de periode 1876 tot 1891 wonen er evenwel relatief veel timmerlieden, naast een schilder, een metselaar en gedurende korte tijd zelfs een aannemer. Deze beroepen zijn typerend voor het soort bedrijvigheid dat er in die dagen rondom het huis moet hebben bestaan. Dat verandert echter definitief aan het begin van de negentiger jaren van de vorige eeuw, als Gerrit van der Roest zijn opwachting in Nieuwer Amstel maakt. Hij zal het huis plus de achterliggende loods in 1894 voor 6200 gulden van Van Vliet overnemen.

Met Van der Roest begint de associatie tussen het huis en de wagenmakerij. Zijn wegbereider woont er echter al veel langer, zij het niet op nr. 6 maar op nr. 6. Arie van Heijningen, geboren in 1817, is de eerste wagenmaker op dit stukje grond.

DE WERKPLAATS ACHTEROM

De geschiedenissen van nr. 6 en nr. 8 hangen nauw met elkaar samen. Afwisselend zijn ze in handen van dezelfde of verschillende eigenaren. Jan van Bommel is de belangrijkste hoofdrolspeler. In 1865, als hij ook het polderhuis bouwt, bezit hij het grootste gedeelte van de hoek Amstedijk-Rustenburgerpad, met een oppervlakte van 3 roeden en 54 el ($\pm 350\text{m}^2$). Op dat stuk stonden

verschillende huizen en werkplaatsen, door de historie soms zeer onhandig geplaatst. Achter het huis op nr. 8 stond een schuur, en daarachter stond wederom een werkplaats annex woning. Die kon bereikt worden via een paadje langs het erf van nr. 8. Op een foto uit 1917 (p4) is goed te zien dat het erf netjes wordt afgescheiden met een hekwerkje, waarnaast een pad loopt dat naar achteren leidt. Van dat pad resteert nu nog de brandgang naast de garage, die er vanwege een zg. ‘erfdienstbaarheid’ voor een pand aan de Amstedijk nog steeds verplicht hoort te zijn⁹.

Daar –achterom– op nummer 6 woonde al vóór 1876 Arie van Heijningen, die in zonde samenleefde met de veertien jaar jongere Johanna Kwinkelenberg. Van Heijningen huurde dat optrekje lange tijd. Tot 1880 bestond ook die plek uit twee onderscheiden kadastrale gedeelten, waar respectievelijk een huis en een werkplaats op stonden. Ze waren eigendom van de eerder genoemde Jan van Bommel. Vlak voor zijn dood in 1880 voegt hij de twee percelen samen tot één stuk en laat er een nieuw pand op bouwen. De nieuwe omschrijving luidt: werkplaats en erf. Van Heijningen zal het in 1886 van Antje Cozijnsen, de weduwe van Van Bommel, overkopen, voor de som van 2000 gulden.

Van Bommel heeft in de periode 1860-1880 duidelijk zijn stempel op dit stukje van Nieuwer Amstel gedrukt. Zijn activiteiten leiden tot de herschikking van percelen, die tot nu toe onveranderd is gebleven. Meer algemeen zien we de vereniging van kleine lapjes grond. De tuinen maken plaats voor werkplaatsen en huizen, maar die zijn nog op onpraktische wijze achter elkaar gebouwd, mede als gevolg van de versplintering van het grondbezit in de eerste helft van de 19e eeuw.

VOLLE BAK

De eigenaren van 6 en 8 woonden er zelf niet. Wie woonden er dan wel? Ik heb op basis van archiefonderzoek in het bevolkingsregister van Nieuwer Amstel een reconstructie gemaakt van de bewoning tussen 1876 en 1895. In Bijlage 2 is die reconstructie weergegeven.

In drie woorden kan die reconstructie worden samengevat: kinderrijk, arm en vol. In een tijdsbestek van nog geen twintig jaar kom ik op minimaal veertien aparte gezinnen die in dit pand hebben gewoond. Sommige wat langer: de families Krook en Langelaar wonen hier vijf à zes jaar tegelijkertijd. Sommige wat korter: Geesje Kuiper woont er met haar twee oudere zoons slechts negen dagen in. In 1884 tel ik minimaal 13 mensen op de twee verdiepingen en de zolder, waarvan zes kinderen onder de zes jaar. Met name de familie Krook moet hier een harde tijd hebben meegemaakt. Hendrik Krook, vuilnisman, en Wilhelmina Makkinge hebben hier vier dochters gekregen, die allen binnen een jaar weer overleden. In totaal stierven vijf van de tien kinderen die ze kregen vroegtijdig. De armoe van dit gezin mag blijken uit Krooks verzoekschrift aan de poldermeesteren in 1881, waarin hij toestemming vraagt een woonark in een sloot te leggen, zodat hij daardoor goedkoper kan wonen (zie kantlijn).

Tussen 1876 en 1895 worden de drie verdiepingen vrijwel altijd apart bewoond. De begane grond meestal door jongere gezinnen met kinderen, de eerste en tweede etage door oudere echt)paren. Regelmatig kwamen daar tijdelijk nog mensen bij inwonen: vóór 1890 weduwen, en ongetrouwde zusters; vanaf 1890 loslopende arbeidersknechten. Uit het verkoopcontract van Kamp aan Van Vliet blijkt dat huis op dat moment 314,60 huuropbrengst per jaar oplevert. Voor de begane grond werd 3 gulden per week gevraagd, voor de eerste etage 2 gulden en de zolder was beschikbaar voor 1 gulden en 5 cent. Voor die tijd waren deze huurprijzen aan de hoge kant¹⁰.

REKWEST VAN HENDRIK KROOK

“Verzoekt met verschuldigten eerbied Hendrik Krook van beroep asch en vuilnis ophaalder in de gemeente Nieuwer Amstel wonende aldaar aan den Amsteldijk, Vergunning om een ark of woonschuit te mogen leggen in een sloot van bovengenoemden polder nabij den Amsteldijk (...)

Daar het door goedkooper te kunnen wonen zeer in het belang van zijn huisgezin zoude zijn en hij dan dichter bij zijn werk zou zijn verzoekt hij UWE. Heeren zoo het zijn kan hem spoedig eene gunstige beschikking op zijn nedrig verzoek te willen verlenen.

*Religieuze en burgerlijke
en de van kantoor 4
den Amsteldijk 4
aan de poldermeesteren
van op de vesting van
aan
Hendrik Krook
H. Krook*

De bewoners behoorden vrijwel zonder uitzondering tot de arbeidende klasse. Een behoorlijk aantal had een ambacht: vier timmermannen, een metselaar, en een schilder. Maar ook een werkmán, een sjouwerman, een vuilnisman, een huishoudster en een slachter vonden hier een plek. De sociaal-economische uitschieters vormen een koopman en een aannemer.

GERRIT VAN DER ROEST

Arie van Heijningen koopt de werkplaats op nr. 6 –waar hij dan al jaren woont– in 1886 van Antje Cozijnsen, de weduwe van Jan van Bommel. Van Heijningen is dan inmiddels 69 jaar. Het kadaster geeft aan dat er in 1890 een bovenwoning boven de werkplaats is gekomen. Maar volgens het bevolkingsregister bestaat er vóór die tijd ook al een eerste etage op nr. 6, waar Van Heijningen rond 1887 intrekt. In ieder geval woont in de eerste maanden van 1890 niet alleen Van Heijningen er met Johanna Kwinkelenberg, maar ook een nicht, een neef (Gerrit Wolzak, rijtuigmaker) en een derde inwonende rijtuigmaker. Bovendien woont op de begane grond (in de werkplaats dus) nog een tijdje het gezin Diteweg. Van Heijningen heeft mogelijk de huuropbrengst of het kostgeld van al deze mensen hard nodig gehad om de aankoop van nr. 6 (2000 gulden) te kunnen financieren, want voor 1886 –als hij het huurt– heeft hij nog het rijk alleen.

Voor alle duidelijkheid: het huidige nr. 6 bestaat uit een stuk van perceel nr. 651 (het voorste gedeelte), waarop ook nr. 8 staat, een perceel erachter met nr. 652. Het laatste was in bezit van Van Heijningen. De werkplaats op nr. 6 staat dus op twee afzonderlijke kadastrale percelen.

In maart 1890 vertrekt opeens vrijwel iedereen van nr. 6. Arie van Heijningen trouwt alsnog met zijn Johanna, en verhuist met haar naar Ter Aar, en later naar Rotterdam. De familie Diteweg verhuist naar elders in Nieuwer Amstel, en ook de inwonende nicht M.C. Wolzak en de rij-

tuigmaker Pieter Hoek vertrekken. Alleen Gerrit Wolzak blijft, als medewerker van de nieuwe bewoner, Gerrit van der Roest.¹¹

Van der Roest komt uit IJsselstein, neemt zijn tien jaar jongere zus Hermina Bertha en de wagenmaker Barend Stomps uit IJsselstein mee. Bovendien komt er een onderwijzer buiten betrekking, Jacob Nadort, inwonen, een jaar later gevolgd door een neef van Van der Roest, Gijsbert Hendrikus. Van der Roest is bij zijn

komst 32 jaar, maar ondanks die jonge leeftijd moet Van der Roest al een goede financiële basis hebben om deze stap te maken, gezien zijn gevolg en de plotse uittocht van de andere bewoners.

De wagenmakerij van Van der Roest begint in maart 1890 op de plek waar Van Heijningen dat beroep misschien al wel twintig jaar had uitgeoefend. Van Heijningen gaat van zijn oude dag genieten in Ter Aar. Tot 1898 blijft hij eigenaar van nr. 6. Van der Roest huurt het zaakje in ieder geval tot 1893, maar mogelijk langer.

Van der Roest zit niet stil. Hij trouwt met Petronella Kooyman in 1890, en gaat met haar – en de drie genoemde inwonenden – in november van dat jaar op de eerste etage van 6 wonen, zodat de begane grond geheel als werkplaats kan dienen.



1917
Foto Gemeentearchief
Amsterdam



1930. Jan van der Roest heeft het bedrijf overgenomen. De letter G is vervangen door een J. Nog steeds scheidt het hek de twee kadastrale percelen, hoewel die beide in Jans bezit zijn. Foto Gemeentearchief Amsterdam

geboren, die weer de naam Jan krijgt. Rond 1896 vertrekt ook de familie Franke, en dan heeft de familie Van der Roest het rijk alleen. Een periode van vijftintig jaar, waarin het polderhuis op nr. 8 aan allerlei gezinnen verhuurd werd, volgestouwd, lawaaiig en armoedig, is ten einde. De eigenaar is nu eindelijk ook bewoner geworden.

Het gaat hem goed, afgezien van de dood van zijn eerstgeboren zoon Jan in 1892. Als zijn vrouw in het voorjaar van 1893 hoogzwanger is van hun tweede kind koopt Van der Roest voor 6200 gulden het huis op nr. 8 van de timmerman Jan van Vliet. Daarmee krijgt hij niet alleen de beschikking over een andere woonruimte, maar ook over de schuur erachter. Mogelijk in combinatie met de werkplaats op nr. 6 een niet onaardige plek voor een wagenmakerij.

Een paar jaar delen ze het huis op nr. 8 nog met anderen. Een paar maanden met de familie Hijligers, daarna met de familie Franke. In augustus 1894 wordt een zoon

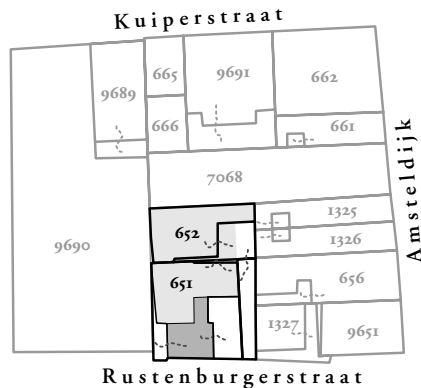
SUCCESVOL ONDERNEMERSCHAP

Van der Roest heeft kennelijk succes als wagenmaker. Dat zal alles te maken hebben gehad met de opkomst van het automobiel in die dagen. Snel na de annexatie werd een begin gemaakt met het volbouwen van wat nu de Pijp heet. Klandizie genoeg dus. De Amsteldijk lag bovendien vlakbij, een weg die al lang een belangrijke verkeersader naar en van Amsterdam was. Maar niet alleen de omstandigheden creëerden dit succes. Van der Roest was in staat te investeren, getuige de aankoop van het perceel aan de Rustenburgerstraat 26 in 1902. Ook dit was een combinatie van huis en werkplaats, dus Van der Roest kon huur innen, en zijn bedrijfsactiviteiten uitbreiden of voortzetten op dat adres. Op een foto uit 1930 (hiernaast) , als zoon Jan inmiddels de zaak geheel heeft overgenomen, staat boven het opschrift 'Rijtuig- en wagenmakerij' vermeld dat er ook een 'carrosseriefabriek' gevestigd is.

In 1912 koopt hij uiteindelijk voor 3000 gulden het perceel waar het allemaal voor hem begon: nr. 6. Tot die tijd was het in bezit geweest van een vermogende smid, Karl Friedrich Erdmann Birnstiel, die daarnaast nog twee kapitale panden aan de Amsteldijk bezat.

Van der Roest verkoopt de werkplaats op nr. 26 vervolgens weer in 1917 aan de NV Exploitatie Maatschappij van onroerende goederen "*De Handelsgeest*". Het heeft zeker nog tot na de tweede wereldoorlog bestaan.

1986



Kadastrale situatie in

1986. Het huis op nr. 8 staat op het grotere perceel 651. Het deel dat vroeger van Arie van Heijningen was (652) vormt nu één geheel met de werkplaats op 651 (lichtgrijze arcering) De brandgang naast de werkplaats herinnert nog aan het smalle pad naar de werkplaats achter de werkplaats. (zie ook p7 en 14).

VAN WAGENMAKERIJ TOT AUTOSCHADEBEDRIJF

Jan van der Roest koopt beide percelen (651 en 652) in 1928 van zijn vader, voor 14.000 gulden. Op de foto uit 1930 (zie p20) is te zien dat op het opschrift op de zijkant van het huis de letter G. is overgeverfd en er een J. voor in de plaats is gekomen.

In 1954 vindt verkoop (voor 28.000 gulden) plaats aan Hendrik ter Steege, die als beroep 'carrossier' opgeeft. Deze verkoopt het in 1967 weer voor 60.000 gulden aan Jan Overweg sr., die autoplaatwerker is. Vanaf dan is het opschrift: *Autoschade J. Overweg & Zn*, een mooi, handgeschilderd opschrift dat begin 1997 weer tevoorschijn kwam. Eind 1977 nemen de zoons Overweg de percelen weer over van vader Overweg, voor 110.000 gulden. Eén van beide woont op dat moment in het huis op nr. 8. Vanaf het begin van de jaren tachtig wordt het pand echter aan studenten verhuurd.

1969. Jan Overweg sr. heeft hier sinds een jaar zijn autoschadebedrijf gevestigd.

Foto Gemeentearchief
Amsterdam



IN DE OMGEVING VAN NUMMER ACHT

Voor een onooglijk huisje in de Pijp zijn er relatief veel foto's van gemaakt. Dat is te danken aan het Gemeentearchief Amsterdam, dat vlakbij in het oude raadhuis van Nieuwer Amstel is gevestigd. De afdeling fotografie kijkt er op uit, en had gelegenheid genoeg de rolletjes vol te schieten.

Op de plek van de nieuwbouw van het archief, was er een werkplaats voor blinden gevestigd. Daarvoor hadden die gebouwen als tramremise gediend. Een grote brand begin

jaren zeventig maakte een einde aan de blindenwerkplaats. Op een kaart van de gemeente uit 1873 staat er slechts een enkel pand tegenover het polderhuis. De rest wordt als weiland gebruikt. Halverwege de 19e eeuw staat er gedurende enige tientallen jaren iets verderop de Nederlandsche Stearine Fabriek, die het vanaf 1860 aan de stok krijgt met de Provincie en het Polderbestuur over de lozing van 'slecht water' in de polder. Het is een vroeg voorbeeld van een milieuconflict. In het polderarchief is zelfs een petitie van bewoners te vinden, waarin ze hun beklag doen over de lozingen. Ze boden het polderbestuur zelfs een fles water aan, die vervolgens door een geleerde werd geanalyseerd.

Andere bedrijfsactiviteiten in de buurt waren de steendrukkerij van Van Leer (sinds 1898) ter hoogte van het huidige Dora Tamanaplein en een opleidingscentrum voor schoenmakers op nr. 10, waar nu een drukkerij is gevestigd. Tot eind jaren zestig stond op de hoek van de Amsteldijk en de Rustenburgerstraat nog een pand uit dezelfde periode als het huis op nr. 8. Lange tijd zat daar een tabakswinkel in (zie foto links hiernaast). Dat pand is waarschijnlijk gebouwd door Nicolaas van Oostveen, lid van de familie Van Oostveen die al vanaf 1864 gronden op de Rustenburgerstraat en elders in de Pijp bezit. Een nazaat van deze familie is nog steeds de buurvrouw van nr. 8.



1930. Het hoekhuis op nummer 2, dat uit dezelfde periode als het polderhuis stamt. Begin jaren zeventig werd het gesloopt.

Foto Gemeentearchief Amsterdam

1992.

Graffiti, achterstallig onderhoud, en een Mercedes hebben zich gewroken.

*Foto Gemeentearchief
Amsterdam*



AUTOSCHADE –OF DE IRONIE VAN DE GESCHIEDENIS

Nummer 8 heeft zijn huidige bestaan te danken aan de integratie van de twee percelen F651 en F652 in 1912. Daardoor kwam een woon-werkcombinatie tot stand die tot de begin jaren tachtig duurde. De eigenaar van het bedrijf was tegelijk ook de bewoner van het huis. Het succes van Van der Roest met zijn wagenmakerij is op het conto te schrijven van de opkomst van het automobilisme. Bij Ter Steege, en helemaal bij Overweg is echter niet meer het maken van wagens of carrosserieën van belang, maar het repareren van autoschade.

Autoschade –het heeft een wat ambivalente klank. De aftakeling van het huis is in belangrijke mate veroorzaakt door het autogebruik. Jan van Bommel vroeg het Polderbestuur in 1865 om op de waterkeering te mogen bouwen. Het resultaat is dat het huis meer dan een halve meter voor de rooilijn is geplaatst. Daarmee staat het huis praktisch op de weg, waar ook zwaarder verkeer overheen gaat. Dat doet de constructie geen goed. Rond 1990 was er bovendien een dame in een Mercedes, die haar auto op het trottoir naast het huis had geparkeerd. Ze gaf gas terwijl het vehikel per ongeluk nog in z'n achteruit stond. De botsing met het huis was schadelijker voor het pand dan voor de Mercedes in kwestie. Een grote scheur in de muur was het resultaat, en een vierkante meter dakpannen kwam naar beneden. Dat gat is nooit gerepareerd. Wind en regen kregen vrij spel. Een provisorisch zeil moest later het ergste hemelwater tegenhouden.

EPILOOG

Bij het verschijnen van de eerste druk van dit boekje in 1998 was de toekomst van het polderhuis onzeker. De toenmalige eigenaren wilden en konden niet investeren in behoud, maar verkoop was ook lastig, omdat het polderhuis op een groter, en lastig te ontwikkelen perceel staat. Het schrijven van dit boekje en de publiciteit daaromheen droegen er echter toe bij dat het polderhuis in 2001 een gemeentelijk monument werd, waarmee het unieke historische belang ervan voor de Pijp wordt onderstreept. Het huis is de laatste typische representant van een bouwstijl die de voorstedelijke periode van deze buurt kenmerkte. Uit deze geschiedenis blijkt ook dat het één van de vroegste voorbeelden is van de commerciële huizenbouw, waardoor de huidige Pijp vorm kreeg.

Het schrijven van dit boekje bleek voor mijzelf uiteindelijk pas het begin van een nieuwe episode. Begin 2001 staakten de laatste carrossiers, de broers Overweg hun activiteiten en verkochten het gehele perceel aan projectontwikkelaars die het polderhuis wilden renoveren en verkopen. Ik zou daarvoor als huurder moeten vertrekken, en in het najaar van 2001 was dat ook bijna zover. Mijn gehechtheid aan het huis en de buurt bleek echter te groot. De samenloop van een nieuwe baan voor mij en acute geldnood bij de projectontwikkelaars maakte het mogelijk dat ik eind 2001 het polderhuis, los van de rest van het perceel, kon kopen. Met enige bibbers, dat wel, want wat haal je je op de hals met een monument in deze staat. En wat gaat er áchter het polderhuis geschieden, nu het vertrouwde Amsterdamse geklep van de autoplaatwerkers is verstomd?

De aanstaande vervanging van het dak is de eerste grote stap in het herstel van de oude dame. Ze is er nog vitaal genoeg voor. Als het slaagt is dat mede te danken aan allen die de afgelopen jaren hun sympathie voor het polderhuis in woord en daad hebben uitgedrukt.

Bijlage 1

EIGENAREN OP NUMMERS 6 EN 8. ¹²

A. Rustenburgerstraat 6/Perceel nr 652: tot 1928

- 1 Tobias Jozeph Eijlers, kruidenier te Amsterdam, bezit vanaf het begin van de kadastrale administratie (1832) een lap grond van 2 roeden en 60 el [C225], dat strekt vanaf de Amstedijk tot de linkerzijde van het huidige perceel 652.
- 2 Via vererving, en vervolgens verkoop in 1860 komt het in handen van Willem Berveling, smid te Ouderkerk. Die bouwt er in 1862 een huis op. Het nummer wordt [C966].
- 3 Berveling verkoopt C966 in 1870 aan Jan van Bommel Gzn, schilder te Nieuwer Amstel (N.A.). Hij splitst deze grond in meerdere delen, waaronder C1863 (werkplaats en erf, 1a en 10 ca). Een ander stuk, afkomstig van C965 [zie B.6] wordt het perceel C1177 (huis en tuin, 1a en 90 ca).
- 4 In 1880 voegt Van Bommel C1863 en een stukje van C1177 samen tot C1941 (werkplaats en erf, 1 are en 27 ca).
- 5 Van Bommel sterft in 1880, en via successie komt perceel C1941 in handen van diens weduwe Antje Cozijnsen. In 1884 krijgt het perceel een nieuw nummer [C2135].
- 6 Cozijnsen verkoopt in 1886 het perceel C2135 voor 2000 gulden aan Arie van Heijningen, wagenmaker te N.A.
- 7 Van Heijningen bouwt een bovenwoning boven de werkplaats in 1890 (nieuwe omschrijving: werkplaats, bovenwoning en erf). In 1891 vindt een hermeting plaats, die tot een nieuwe oppervlakte leidt: 1 are en 36 ca. In 1891 krijgt het tegelijk een nieuw nummer: F652.
- 8 Arie van Heijningen verkoopt perceel F652 in 1898 aan Karl Friedrich Erdmann Birnstiel, smid te Amsterdam. Deze had al voor de annexatie twee panden aan de Amstedijk met een bebouwde waarde van 800

gulden per pand.

- 9 KFA Birnstiel verkoopt perceel 652 in 1907 aan de makelaar Pieter Louis Bangert, tezamen met de twee veel grotere panden aan de belendende Amstedijk.
- 10 Als Bangert na 1907 sterft, verwerft zijn weduwe Jannetje Sprekeling zijn bezit, nl. perceel 652 en de panden aan de Amstedijk.
- 11 Gerrit van der Roest koopt in 1912 het perceel F652 voor 3000 gulden van Jannetje Sprekeling.

B. Rustenburgerstraat 8/Perceel nr 651: tot 1928

1. J.B. le Sage, timmerman te Nieuwer Amstel (N.A.), bezit vanaf het begin van de kadastrale administratie (1832) een lap grond van 2 roeden en 80 el [C226a, schuur en erf], een paar jaar later aangevuld met het huis op [C226b], groot 45 el.
2. T.J. Eijlers (zie A.1) heeft vanaf 1832 ook een huis op het stuk C226 (54 el). Dit huis komt via successie in handen van Maria Adriana Boekholt te Zevenaer, die het in 1860 verkoopt aan Jan van Bommel.
3. Le Sage verkoopt in 1857 [C226a, dan met omschrijving 'huis en erf'] aan Gerardus Hovenier en Consorten, timmerman te N.A. Hovenier verkoopt een groot deel van [C226a] in 1860, en de rest [C952] een jaar later aan Jan van Bommel.
4. Le Sage verkoopt huis en grond op [C226b] aan de eerder genoemde (A.1) Eijlers. Via een aantal tussenstappen komt dit uiteindelijk in 1862 in handen van Klaas van Oostveen.
5. Jan van Bommel bezit in 1861 [C226], een huis op 54 el grond; [C953], wat [C226b] was, geheel bestaand uit 'tuin' en 2 roeden en 35 el groot; en [C952], een 'loods en erf' op 95 el grond. 30 El van [C226] gaat in 1862 naar de boterverkoper Elbertus de Bruijn, die het twee jaar later aan Klaas van Oostveen overdoet.
6. In 1865 vraagt Van Bommel aan het polderbestuur om over de waterkeer-

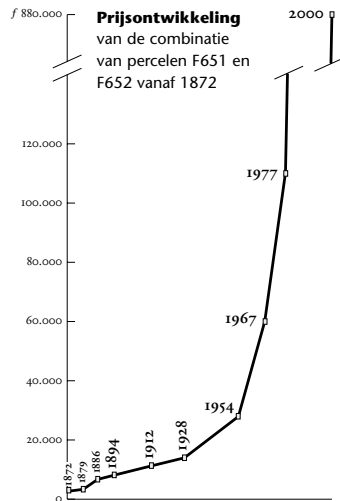
ring 'een huis van steen met pannen gedekt' te mogen bouwen op perceel 952. Dit wordt het huis op nummer 8. Tegelijk met die bouw, worden de voornoemde stukken samengevoegd tot één perceel met nummer [C965], groot 3 roeden en 54 el.

- 7 Van Bommel splitst C965 vervolgens in 1868 weer in twee delen: C1033 (huis en erf, 58 el –hierop staat het huis op nr. 8) en C1034 (huis, werkplaats en erf, 2 roeden en 96 el). Met Klaas van Oostveen ruilt hij kleine stukjes grond, waardoor C1034 iets kleiner wordt en het nummer C1042 krijgt (huis, werkplaats en erf).
- 8 Van Bommel splitst en verenigt wederom in 1872, zodat het huis op nr. 8 op een grotere lap grond komt te staan [C1176, 88 ca]. Een ander deel van C1042 wordt C1175 (loods en erf, 68 ca), en de rest wordt C1177 (huis en tuin, 1 are en 90 ca). Een deel van dit laatste stuk wordt opgenomen in [C1941], het perceel waarop nu het achterste deel van de garage staat (zie ook A.4).
- 9 In 1872 verkoopt Van Bommel het perceel C1176 (met het huis) voor 2460 gulden aan Hendrik Antonius Kamp, Tapper & Aanspreker te Amsterdam. Deze koopt een half jaar later het erachter liggende perceel C1175 met schuur voor 600 gulden.
- 10 Kamp verkoopt die percelen in 1879 voor 3375 gulden aan Jan van Vliet, timmerman te Nieuwer Amstel, die ze in 1891 samenvoegt tot perceel F651 (huis, schuur en erf, opp. na hermeting in 1891, 1 are en 62 ca)
- 11 Jan van Vliet verkoopt perceel F651 in 1893 voor 6200 gulden aan Gerrit van der Roest, wagenmaker te Nieuwer Amstel.

C. Rustenburgerstraat 6 en 8: 1928-2001

- 1 Gerrit van der Roest verkoopt in 1928 de percelen 651 en 652 voor 14.000 gulden aan zijn zoon, Jan van der Roest, wagenmaker te Amsterdam, woonachtig in de Rustenburgerstraat 8.

- 2 Jan van der Roest verbouwt in 1931 perceel 651 en 652. De omschrijving van 651 blijft echter 'huis + erf', de omschrijving van 652 verandert wel, in 'werkplaats'.
- 3 Jan van der Roest verkoopt in 1954 beide percelen voor 28.000 gulden aan Hendrik ter Steege, carrossier van beroep, te Amsterdam.
- 4 Ter Steege verhuist in 1967 naar Broek in Waterland, nadat hij het hele zaakje voor 60.000 gulden verkocht heeft aan Jan Overweg, autoplaatwerker te Amsterdam.
- 5 Vader Jan doet in 1977 de zaak over aan zijn zoons, voor f 110.000.
- 6 Zoons Willem en Jan Overweg verkopen op 29 december 2000 het perceel voor 880.000 gulden aan de projectontwikkelaars René van Wiltenburg, Roger Horn en Egor Wals.
- 7 Bram Bos koopt op 3 januari 2002 het Polderhuis op nummer 8 van projectontwikkelaars Van Wiltenburg, Horn en Wals voor € 147.478,57 (325.000 gulden).



Bijlage 2: DE BEWONERS VAN RUSTENBURGERSTRAAT 6 EN 8 ¹³

RUSTENBURGERSTRAAT 6 BG

| IN | UIT | familie | beroep | aantal mensen | periode | aantal borelingen |
|----------|------------------|--------------------------------|------------|---------------|------------|-------------------|
| ≤1876 | ≥1887 | A. Van Heijningen | wagenmaker | 2 | ≥11 jaar | 0 |
| ≥1887 | begin maart 1890 | M. Diteweg | smid | 3 | ≤drie jaar | 0 |
| 6-6-1890 | nov 1890 | G. van der Roest plus zus H.B. | wagenmaker | 2 | half jaar | 0 |

RUSTENBURGERSTRAAT 6-1

| IN | UIT | familie | beroep | aantal mensen | periode | aantal borelingen |
|------------|------------------|--------------------------------|--------------|---------------|------------|-------------------|
| ≥1887 | begin maart 1890 | A. Van Heijningen | wagenmaker | 2 | ≥14 jaar | 0 |
| 1888/1889 | begin maart 1890 | P. Hoek en M.C. Wolzak | rijtuigmaker | 2 | 2 à 3 jaar | 0 |
| 29-12-1889 | 10-03-1891 | G. Wolzak | rijtuigmaker | 1 | | |
| nov 1890 | 12-09-1893 | G. van der Roest en zijn vrouw | wagenmaker | 2+1 | <3 jaar | 2 |
| nov 1890 | 31-3-1894 | H.B. vd Roest | - | 1 | 3,3 jaar | 0 |
| 5-10-1891 | 18-2-1892 | G.H. vd Roest | timmerman | 1 | half jaar | 0 |

RUSTENBURGERSTRAAT 8 BG

| IN | UIT | familie | beroep | aantal mensen | periode | aantal borelingen |
|------------|-------------|-------------------|------------|---------------|-----------|-------------------|
| ≤1876 | 03-09-1880 | L.H. Stam | timmerman | 7 | ≥4 jaar | 0 |
| ≥1880? | >25-12-1882 | H. Visser | koopman | 3+2=5 | ≥2 jaar | 2 |
| 21-11-1881 | 1-12-1881 | weduwe G. Kuiper | - | 3 | 9 dagen | 0 |
| 6-6-1882 | 11-12-1882 | weduwe L.S. Kempf | - | 2 | half jaar | 0 |
| ±1883 | <1887 | J. Langelaar | koetsier | 3+1=4 | <3 jaar | 1 |
| ±1883 | einde 1889 | H. Krook | vuilnisman | 8 à 9 | ± 6 jaar | 4 |
| 13-4-1888 | 3-10-1888 | G. Schoone | aannemer | 4 | 6 maanden | 0 |
| dec 1888 | juni 1891 | C.P.A. Hartman | schilder | 9 | 2,5 jaar | 0 |
| juni 1891 | 12-12-1892 | C. van Schaagen | metselaar | 5+1 | 1,5 jaar | 1 |

| | | | | | | |
|-----------|------------|-------------------------|-------------------------------|-------|-----------|---|
| 3-8-1891 | sept 1893 | D. Meijer (inw.) | | 1 | 2 jaar | 0 |
| 2-4-1892 | 15-7-1893 | F. Visser (inw.) | | 1 | 1,3 jaar | 0 |
| 12-9-1893 | 1929? | G. van der Roest | wagenmaker | 3+1 | 36 jaar | 1 |
| 12-9-1893 | 30-10-1893 | J. Nadort (inw.) | onderwijzer buiten betrekking | 1 | 1 maand | 0 |
| 12-9-1893 | ? | G.H. van der Roest | rijtuigmaker | 1 | ? | 0 |
| ≥1929 | 1954 | J. van der Roest | wagenmaker | 1+... | 26 jaar | ? |
| 1955 | 1967 | H. ter Steege | carrossier | 1+... | 13 jaar | ? |
| 1967 | 1977 | familie Jan Overweg sr. | autoschadereparateur | 2+... | 10 jaar | 0 |
| 1977 | ±1980 | familie Jan Overweg jr. | autoschadereparateur | 2+2 | > 3 jaar | ? |
| 1980 | 1986 | ??? | studenten? | ? | < 6 jaar | 0 |
| 15-3-1988 | heden | Bram Bos | student/bioloog/filosoof | 1 | > 14 jaar | 0 |

RUSTENBURGERSTRAAT 8-1

| IN | UIT | familie | beroep | aantal mensen | periode | aantal borelingen |
|-----------|------------|---------------|--------------------------|---------------|-----------|-------------------|
| ≤1876 | 21-4-1880 | J. van Houten | timmerman | 2 | ≥4 jaar | 0 |
| | | | ??? | | | |
| ≤1890 | 16-6-1894 | H. Hijligers | timmerman | 2 | ≥4 jaar | 0 |
| 16-6-1894 | ≥7-11-1895 | A. Franke | slachter | 3+1 | ≥1,4 jaar | 1 |
| 1895 | ±1986 | zie 8 hs | | | | |
| 1986 | 15-2-1997 | Arjan Sas | student | 1 | 11 jaar | 0 |
| 15-2-1997 | juli 1998 | Jeltje Kroes | secretaresse | 1 | 1,5 jaar | 0 |
| 1998 | heden | Bram Bos | student/bioloog/filosoof | 1 | > 4 jaar | 0 |

RUSTENBURGERSTRAAT 8-2

| IN | UIT | familie | beroep | aantal mensen | periode | aantal borelingen |
|------------|------------|--------------------|------------|---------------|-----------|-------------------|
| ≤1876 | ≤1880 | S. Klinkhof | sjouwerman | 2 | ≤4 jaar | 0 |
| 16-12-1882 | 26-11-1883 | C.J. en N.A.C Smit | - | 2 | 1 jaar | 0 |
| ≤1890 | 23-08-1893 | A.C. Tentje | werkman | 2 | ≥3,5 jaar | 0 |

NOTEN

- 1 De Boerenwetering is het water tussen Ruysdaelkade en Hobbemakade.
- 2 Met dank aan Ton Heijdra voor nuttig commentaar op deze periode.
- 3 Zie Groesbeek (1969) *“800 jaar Amstelveen”*
- 4 In 1864 doet de Provincie Noord-Holland navraag over *“een conventie van geïnteresseerden en eigenaren van de Gronden, Huizen en erven der Rustenburger- en kuiperspadden tot onderhoud van de brug aan den Amstel, welke conventie in het jaar 1757 is vernieuwd.”* Het Polderbestuur antwoordt dat ze zich dat ook weleens hebben afgevraagd, maar dat ze hieromtrent niets in de archieven hebben aangetroffen.
- 5 In waterschaps-jargon heet deze verbinding tussen het belang in de polder, de hoogte van de omslag en de mate van stemrecht de ‘trits van belang-betaling-zegenschap’. Deze *trits* staat momenteel ter discussie.
- 6 Jan van Bommel Gzn (*31-5-1817, Barneveld) kwam op 31 december 1859 samen met zijn vrouw Antje Cozijnsen (*17-5-1825 Scherpenzeel) in Nieuwer Amstel wonen. Zijn formele beroep is schilder.
- 7 Bron: Sitvast, Jan (1985) *“De maatschappelijke positie van landarbeiders in de periode 1840-1920”*, scriptie. Deze verandering in wijkindeling gaat gepaard met een verandering in de structuur van het bevolkingsregister van Nieuwer Amstel. Tot 1850 was deze wijksgewijs ingericht, daarna wordt een lexicaal-alfabetische indeling doorgevoerd. Een indeling die 1876 weer teruggedraaid wordt. Voor dit verhaal heb ik alleen de wijksgewijze registers kunnen raadplegen, zodat de bewoning van 8 hs vóór 1876 nog steeds in nevelen is gehuld.
- 8 F651 (niet te verwarren met het oude huisnummer F216), een nummer het tot op de dag van vandaag heeft behouden (maar dan zonder de F). De omschrijving verandert ook: *“huis, schuur en erf”*.
- 9 In de laatste koopacte van 1977 wordt die erfdienstbaarheid nog aangehaald, en betreft voor de percelen 1325 en 1326 *“het recht van uitgang en rioleering naar de Rustenburgerstraat, en verbod op bebouwing op het terrein hoger dan vier meter boven de begane grond.”* Volgens dit recht zou bij eventuele nieuwbouw op dit terrein dus nooit zo hoog mogen worden gebouwd als in de Pijp verder gebruikelijk is, en zou er ten allen tijde een pad vrijgehouden moeten worden.
- 10 Dat de huurprijzen die Kamp rekende bovengemiddeld waren, leert een vergelijking met de huren die de woningbouwvereniging *Onze Woning* in 1880 vroeg voor hun nieuw gebouwde bovenwoningen in de Czaar Peterstraat: die waren tussen de 2,10 en 2,70 gulden per week (Bron: Ton Heijdra, p.c.). Die waren bovendien bijna twee keer zo groot als de etages op de Rustenburgerstraat. Het weekloon van een arbeidersgezin lag in 1880 tussen de 7 en 10 gulden.
- 11 Een familiale relatie tussen Van Heijningen en Van der Roest, via de familie Wolzak zou een verklaring kunnen bieden voor de plotse overname van nr. 6.
- 12 Dit overzicht is gebaseerd op de perceelsgewijze leggers van de Dienst Kadaster van de gemeente Amsterdam (periode 1897-1985).
- 13 Voornamelijk gebaseerd op het bevolkingsregister van Nieuwer Amstel, en verder op basis van deductie en combinatie. Uit privacy-overwegingen eindigt deze opsomming in 1968.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

1. De perceelsgewijze kadastrale leggers van de gemeente Nieuwer Amstel (tot 1897) en van de gemeente Amsterdam (ná 1897), te vinden in het Gemeentearchief Amsterdam (GAA) en het Historisch Archief van de gemeente Amstelveen.
2. Notulen van het Polderbestuur van de Binnendijksche Buitenveldertsche Polder (1830-1900), te vinden in het GAA.
3. De kadastrale leggers van Nieuwer Amstel en Amsterdam in het archief van het Kadaster Noord-Holland.
4. Het bevolkingsregister van Nieuwer Amstel (1876-1897), te vinden in het Historisch Archief van de gemeente Amstelveen.
5. Kadastrale en andere kaarten ±1830, 1873, 1882, 1894 en 1986.
6. Groesbeek (1969) *“800 jaar Amstelveen”*
7. Heijdra, T. (1997) *“De Pijp – Monument van een Wijk”*, René de Milliano
8. Rietmeijer, F, en T. Heijdra (1980) *“Eigendom en verval: een case-studie naar het proces van verval in een 19e-eeuwse buurt: de Amsterdamse Pijp”*, ASVS-publicatiereeks, nr. 5

ILLUSTRATIEMATERIAAL

De historische foto's uit dit boekje zijn afkomstig van de Historische Atlas van het Gemeentearchief Amsterdam, die deze bereidwillig ter beschikking stelde voor deze publicatie. Waarvoor dank.

De kadastrale kaarten zijn reconstructies van de hand van de auteur op basis van de originelen.

DANKWOORD

Deze publikatie kwam tot stand met medewerking van Ton Heijdra, de medewerkers van het Gemeentearchief Amsterdam, het Historisch Archief Amstelveen, het Provinciaal Rijksarchief Noord-Holland, en het Kadaster Noord-Holland. Dank aan allen.



Foto Grytje Kramer

In de 19e eeuw wordt het landelijke gebied van de Binnendijkse Buitenveldertse Polder langzaam volgebouwd met kleine arbeidershuisjes. De *warmoesierstuinen* maken plaats voor werkplaatsen en schuren. Begin 1860 vestigt de schilder Jan van Bommel zich in de gemeente Nieuwer Amstel en ontplooit zich al snel als een mini-projectontwikkelaar. In 1865 vraagt hij toestemming om *'een Huis van steen, met pannen gedekt'* te mogen bouwen over een gedeelte van de waterkeering langs de Rustenburgersloot. Die toestemming krijgt hij. Het huis staat er nu nog. Aan de Rustenburgerstraat in de Pijp in Amsterdam.

In dit boekje verhaalt Bram Bos –sinds 1988 bewoner en sinds 2002 eigenaar– over de geschiedenis van dit bijzondere pandje. Over sloten, eigenaren, commissarissen en vroeg gestorven kinderen.

